

Хто мені зуміє пам'ять вибілити?
Де мій батько, признавайся, птахо!
Жду я, чорний вороне, на відповідь.
Є ще право поклонитись праху.
Віталій Березінський

Реабілітовані історією

(до Дня жертв політичних репресій)

Третьої неділі травня ми відзначаємо День пам'яті жертв політичних репресій.

Цей День пам'яті і скорботи про жертви, які загинули або постраждали в Україні внаслідок політичних репресій комуністичного режиму.

За оціночними даними (на підставі архівних матеріалів СБ України), від 1927 до 1990 р. в Україні було заарештовано понад мільйон осіб (з них понад 50% – українці), 545 тис. з них засуджені, у т.ч. – щонайменш 140 тис. розстріляно.

Крім того, від кінця 1920-х і до початку 1950-х років з України виселено 2 млн. 880 тис. розкуркулених селян і членів їхніх сімей.

З території України здійснювалися масові примусові депортації народів – поляків, німців, кримських татар (191 тис. осіб), а також вірмен, греків, інших народів Криму.

У жорнах сталінських репресій

Сталінські репресії стали справжньою трагедією для мільйонів людей. Це була справжня війна з народом, війна на зміцнення диктатури. В Україні від сталінських репресій постраждали представники всіх соціальних верств населення: інтелігенція, військові, духівництво, селянство.

2 червня 1937 було прийнято постанову Політбюро ЦК ВКП (б) ПБ-51/94 «Про антирадянські елементи», відповідно до якого **5 серпня 1937** вийшов наказ НКВС СРСР № 0044, який поклав початок масовим репресіям.

Вже до середини листопада 1938 року без суду було винесено 681692 смертних вироків, які виконувалися негайно. Більше 1,7 млн. людей було відправлено в табори.

В Україні згідно з даними розсекречених архівів і документів СБУ:
у 1936 році заарештували **15717** осіб,

1937 - 159537

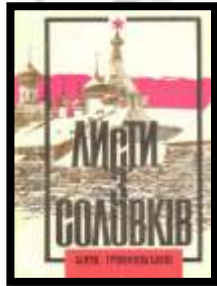
1938 - 106096

1939 - 11744

Злочин / упоряд. Петро Кардаш. 2-ге вид. – Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 2005. – 560 с.

Гривачевський Б. Е. Листи з Соловків / Б. Е. Гривачевський. – Київ : 1992. – 86 с.

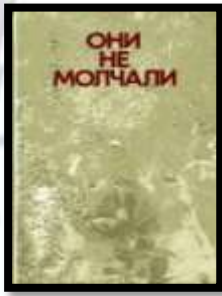
Снайдер Тимоти. Кровавые земли : Европа между Гитлером и Сталиным / Т. Снайдер ; пер. с англ. Л. Зурнаджи. – Київ : Дуліби, 2015. – 584 с.

Орлов А. Тайная история сталинских преступлений / А. Орлов. – Москва : Автор, 1991. – 352 с.

Ганіткевич Я. Українські лікарі : біобібліогр. довідник. Кн. 3. Учасники національно-визвольної боротьби та українського державотворення. Репресовані та реабілітовані лікарі України / Я. Ганіткевич, П. Пундій ; ред. Л. Пиріг. – Львів : Афіша, 2008. – 428 с.

Они не молчали [Текст] / сост. А. В. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1991. – 448 с.

Даниленко В. М., Касьянов Г. В. Сталінізм і українська інтелігенція (20–30-і роки). – К.: Наук. думка, 1991. – 96 с.

ГУЛАГ коллекция картин. Серия картин, посвященная Советской пенитенциарной системе / Николай Гетман. – [Б. м. : б. в.], 2001. – 131 с.
Режим доступа:
<http://www.jamestown.org/aboutus/getmanpaintings/getmancatalog/>

Реабилитирован посмертно: Вып. 2 / сост. Ф.А. Карманов, С.А. Панов. – М. : Юрид. лит., 1988. 368 с. – (Возвращение к правде)

Хлевнюк О. В. 1937-й. Сталин, НКВД и советское общество / О. В. Хлевнюк. – М. : Республика, 1992. – 270 с.

В Україні виявлено щонайменш 18 місць масових поховань жертв політичних репресій.

- Дарницьке лісництво (Биківня) під Києвом (до 16 тис. встановлених СБУ жертв репресій), київський Лук'янівський цвинтар, колишній будинок ДПУ-НКВС УРСР (Жовтневий палац) та колишній будинок київського регіонального органу держбезпеки по вул. Липській, 16 у Києві;
- у Дніпропетровську: 9-й кілометр Запорізького шосе;
- у Житомирі: сад біля колишнього управління НКВС;
- в Івано-Франківській обл.: урочище Дем'янів Лаз та колишні в'язниці;
- у Львові: колишня в'язниця "на Лонцького", інші колишні в'язниці НКВС;
- в Одесі: колишній другий християнський цвинтар;
- у Полтавській області: пісочний кар'єр на 8-му кілометрі на схід від Полтави;
- в Сумах: центральне міське кладовище;
- у Хмельницькому: місце, де збудовано Центральний універмаг;
- у Черкасах: старий єврейський цвинтар по вул. Шевченка;
- у Чернігівській області: район с. Халявин.

«Великий терор» на Вінниччині

Кривава сторінка із життя міста, що отримала назву «Вінницька трагедія», знаходиться на одному щаблі розстріляних поколінь з вищенаведеними некрополями. Землю Вінниці вкривають тіла близько 20 000 жертв масових репресій лише за період 1937-41 років.

Проведення репресій у Вінницькій області, яка на той час була прикордонним регіоном з «буржуазною» Польщею та Румунією, було дещо специфічним. В області мешкала значна частина колишніх вояків Армії Української Народної Республіки та Української Галицької армії. Також підозру викликала значна польська меншина в регіоні. З огляду на близькість кордону, численні родинні та приятельські зв'язки з закордонним населенням, вважалося, що в області існує ціла мережа «агентів іноземних розвідок», «диверсантів» та «ворогів народу».

У 1943 році, під час окупаційного режиму, німецька адміністрація погодилася дати дозвіл на початок розкопок у місцях масових поховань. До того часу вінницька трагедія не представляла особливого інтересу для окупантів, які не в меншій мірі «потрудились» у подібному. Втім, у ході війни розпочався переломний момент, пішов контрнаступ. Тому було прийняте рішення розкрити могили репресованих задля дискредитації комуністичного режиму.

Німці запросили міжнародну групу судово-медичних експертів з Бельгії, Болгарії, Фінляндії, Франції, Італії, Хорватії, Голландії, Румунії, Швеції, Словаччини, Угорщини, для дослідження поховань та проведення розтинів. Крім того, разом з міжнародними експертами до Вінниці також прибула ще й інша німецька комісія, яка складалася з 13 судово-медичних експертів із різних німецьких університетів. Було ексгумовані 9439 тіл. Місцеві жителі впізнали серед загиблих 468 родичів.

Біля розритих могил на деревах був натягнутий дрiт, на якому розвішувалися особисті речі вбитих.

У переважній більшості серед похованих були селяни. Хоча траплялися робітники, службовці, священники, вчителі, партійні працівники, учасники громадянської війни і т. д.

Майже всі підняті з масових могил були перепоховані за християнським обрядом у семи великих братських могилах. На зібрані кошти було споруджено тимчасовий обеліск з написом «Тут поховані жертви сталінізму».

Коли в березні 1944 року у Вінницю увійшли радянські війська, на обеліску написали «Тут поховані жертви фашизму».

Свідків розкопок, які виступали у газетах в період окупації або навіть просто розповідали про них сусідам, родичів упізнаних репресували.

Влітку 1944 року більше ***100 жінок, які впізнавали своїх чоловіків, синів, братів серед пронумерованих трупів, були розстріляні у міському парку.***

І кат, і жертва...

22 лютого 1938 року Політбюро ЦК ВКП(б) затвердило кандидатуру нового начальника Вінницького обласного управління НКВС — **Івана Корабльова**. Саме за час його керівництва було знищено значну кількість людей. Щодня Корабльов викликав до себе начальників відділів і вимагав від них дедалі вищих цифр «викритих ворогів». Паралельно працювала обласна «трійка», котра затверджувала на кожному засіданні розстріли сотень і тисяч людей.

Але маховик каральної машини НКВС не пошкодував навіть свого найвірнішого служку. Корабльов був звинувачений у безпідставних репресіях і фальсифікації слідчих документів. Після усунення з посади 14 січня 1939 р. зробив спробу покінчити життя самогубством. У результаті двох пострілів був тяжко поранений. Після видужання був засуджений по статті 206—17"б" УК РРФСР до вищої міри покарання, однак пізніше отримав 10 років ув'язнення.

Реабілітовані історією. Вінницька область : у 27 т. : пам'яті жертв політичних репресій присвячується / Обл. ред. колегія книги "Реабілітовані історією. Вінницька область" , Держ. архів Вінниц. обл.; ред. П. Т. Тронько [та ін.]. – Вінниця : ДКФ, 2006 –. – (Реабілітовані історією : наук. документ. серія книг).

Кн. 1 / ред. І. С. Гамрецький [та ін.] ; упоряд. В. П. Лациба [та ін.]. – 2006. – 908 с. – Імен. покажч.: с. 884–889. – Географ. покажч.: с. 891–900

Режим доступу: <http://www.reabit.org.ua/books/vn/>

Вінницький мартиролог : книга пам'яті жертв політичних репресій на Вінниччині (20-50-і рр. ХХ ст.). – Вінниця : ВЕЛЕС, 2001. –

Т. 1 : А-Г / Віноблдержадмін.; Віноблрада ; С.П.Татусяк. – 398 с.

Драган, А. Пам'ятаймо про Вінницю! / А. Драган. – Вінниця : Континент, 1992. – 45 с.

Вітковський, В. М. На вістрі часу. Органи державної безпеки України на Вінниччині (Поділлі) 1917-2007 рр. / В.М. Вітковський. – Вінниця : Континент-ПРИМ, 2007. – 464 с. : іл.

Дисидентський рух в Україні

У 1950-1980-ті роки репресії перестали бути масовими і набули цілеспрямованого характеру, їх жертвами ставали учасники опозиційних дисидентських організацій чи окремі "інакодумці".

Показово, що навіть у часи "відлиги" був прийнятий Закон СРСР від 25 грудня 1958 р. "Про кримінальну відповідальність за державні злочини", в Кримінальний кодекс УРСР введена ст.62 ("антирадянська агітація та пропаганда"), яка слугувала "правовою" основою переслідування "ідеологічно шкідливих" поглядів на історію.

Дисидентський рух в Україні набув національно-демократичного відтінку. Для нього були характерні мирні форми боротьби, всеукраїнський характер, широкий соціальний склад, чіткі організаційні форми (гуртки, спілки, комітети, профспілкові об'єднання тощо).

Нескорені шістдесятники

Гоніння на шістдесятників привели до того, що частина з них "переорієнтувалася", ставши покірною режимові, інші відійшли від громадської діяльності й зайнялися суто фаховими справами, але були й такі, хто не відмовився від своєї позиції і пішов на загострення стосунків із владою. Передусім останні вдалися до розповсюдження "самвидаву" – офіційно не визнаної або забороненої літератури, яка поширювалася від руки (або на друкарських машинках) переписаних копій. На зміну шістдесятництву, як правило, культурницькому, йшов дисидентський рух, що включав не лише пропагування культурних ідей, але і правозахисну діяльність.

«Шістдесятництво як явище в українській історії є дивом, бо це покоління, яке таки відбулось, і тьозна, як би склалась доля української нації, якби в період хрущовської «відлиги» так яскраво та впевнено не засвідчили про своє існування українські шістдесятники-літератори.»
Євгеній Стасіневич.

До шістдесятників належали :

**Ліна Костенко, Василь Симоненко, Іван Драч,
Іван Світличний, Євген Сверстюк, Юлій Шелест, Микола Вінграновський, Алла Горська та Іван Дзюба. Пізніше до них приєдналися Василь Стус, Михайло Осадчий, Ігор та Ірина Калинці, Іван Гель та брати Горині та ін.**

«Тоталітаризму, який панував тоді, найкраще можна було протиставити саме поезію, адже вона – максимально незаангажований спосіб вислову, який не боїться критики.»

Євгеній Стасіневич

Широко починають застосовуватися методи по перевихованню вільнодумних: адміністративні утиски, позбавлення роботи, переслідування, моральний терор. Багато дисидентів, не витримавши, виступали з «покаяльними» заявами і відходили від опозиційного руху. В той же час КДБ постійно проводив арешти дисидентів. Особливо великого розмаху вони набули у 1965 і 1972 роках.

4 вересня 1965 р. у кінотеатрі «Україна» в Києві під час перегляду кінофільму *«Тіні забутих предків»* група інтелігенції, зокрема **І. Дзюба, В. Стус, В. Чорновіл** та інші, провели акцію протесту проти арешту інакодумців.

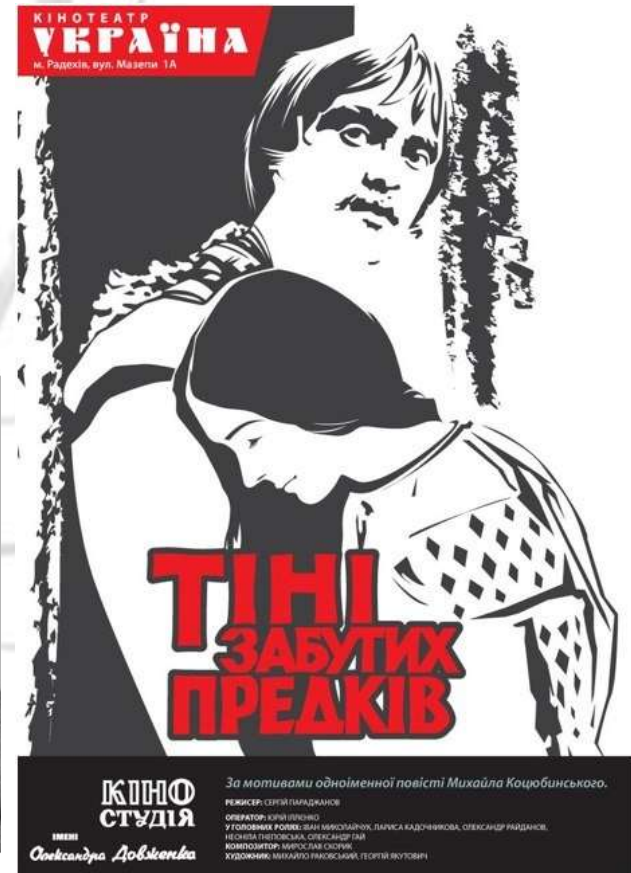
Мал. 4. В. Стус.

Мал. 5. В. Чорновіл.

Мал. 6. І. Дзюба.

Арештована коляда 1972 року.

Організаторами коляди була дисидентська молодь зі Львова та Києва, яка чинила виклик політиці викорінення українських національних традицій, атеїстичною пропагандою, забороною відзначення релігійних свят, зокрема Різдва Христового.

Вертеп у домі Садовських у Львові. Стоять ліворуч: Любомира Попадюк, Василь Стус, Олена Антонів, Ірина Калинець, Марія й Ганна Садовські, Михайло Горинь; сидять — Стефанія Шабатура, Мар'ян Гатало, Олександр Кузьменко.

Головною метою січневих репресій 1972 року була нейтралізація інтелектуальної еліти дисиденства, брутальна розправа з найактивнішими лідерами й залякування решти.

Режим доступу:

<http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/01/12/13866/>

Після проведених обшуків за ґратами опинились лідери дисидентів - Іван Світличний, Василь Стус, Євген Сверстюк, Зіновія Франко, Леонід Селезненко, Леонід Плющ та ін.

У Львові до слідчої в'язниці УКГБ потрапили В'ячеслав Чорновіл, Ірина Стасів-Калинець, Іван Гель, Стефанія Шабатура, Михайло Осадчий, Ярослав Дашкевич.

Новорічний вертеп у Львові 1972 р.

Українська Гельсінська група

УГГ була створена 9 листопада 1976 року як об'єднання діячів українського правозахисного руху. Її засновниками стали:

**Левко
Лук'яненко,
письменник,
політик та
громадський
діяч**

**Оксана Мешко,
громадський діяч,
біолог,
фактичний
голова УГГ у
кінці 1970-х років**

**Олексій Тихий,
педагог,
мовознавець,
правозахисник**

**Іван Кандиба,
правозахисник,
член-засновник
Української
робітничо-
селянської спілки**

**Микола Руденко,
український
письменник,
філософ**

**Олександр
Бердник,
письменник-
фантаст**

7 липня 1988 році у Львові біля пам'ятника Шевченку на 50-тисячному зібранні була створена «Українська Гельсінська спілка» — українська громадсько-політична і правозахисна організація. Головою Спілки було обрано Левка Лук'яненка.

«Не просіть, а вимагайте!»

Серед репресованих був і учасник Другої світової війни, один з засновників **Української Гельсінської групи**, – генерал-майор радянської армії **Петро Григоренко**. У відповідь на легальну правозахисну діяльність він двічі був поміщений в психіатричну лікарню, в 1964 році розжалуваний у солдати, позбавлений всіх державних нагород та пенсії. Виступав на захист кримських татар та інших депортованих народів. Перебував у радянських тюрмах, таборах і «психушках». Григоренка у листопаді 1977 року спровадили за кордон, нібито на операцію, а потім позбавили громадянства і заборонили повертатися в СРСР.

Помер Петро Григорович 1987 році на вигнанні у США.

«Закон на вашому боці. Та, незважаючи на це, права ваші зневажені. Щоб покінчити із цим ненормальним становищем, вам треба твердо засвоїти — того, що належить за правом, не просять, а вимагають!»

Генерал Петро Григоренко.

*І що кигиче в мертвій цій пустелі?
Киги-киги — мов чайка з-над Дніпра.
О семигори горя, цвинтар велій,
і я тут згину, як прийде пора?
Киги-киги — за ким ти тужиш,
пташко?
Киги-киги — ї тобі своя біда?
Потерпимо іще — бодай і тяжко,
тут наша кров — солона і руда.*

*Сюди ми йшли — займанцину обсісти,
козацькими кістками облягти.
Живцем, як кажуть, в землю же
не залізи —
Сибіру, Магадану чи Ухти.
Кигикнуло — і далі полетіло.
А, може, все причулося мені?
І вже болить душа, на дуб здубіла,
в цій чужаниці, чужбі-чужині!
Василь Стус*

Коцюбинська, Михайлина. Вітер з України і наші екзистенційні зусилля / М. Коцюбинська. – К. : Києво-Могилян. акад., 2005. – 30 с.

Лук'яненко, Левко. Сповідь у камері смертників / Л. Лук'яненко. – К. : Б. В., 1991. – 125 с.

Глузман С. Ф. Рисунки по пам'яті, или воспоминания отсидента / С. Ф. Глузман ; передмова Вероніки Маковій. – К. : Изд. дом Дмитрия Бурого , 2012. – 520 с.

« Коли б якомусь подорожньому поза усі категоричні заборони вдалося побувати в таборах для політв'язнів Мордовії, яких тут є аж шість, то він би був надзвичайно вражений: тут, за тисячі кілометрів від України, на кожному кроці він почув би виразну українську мову на всіх діалектах сучасної України. У подорожнього мимоволі виникло б питання: що діється на Україні? Заворушення? Повстання? Чим пояснюється такий високий процент українців серед політв'язнів, який досягає до 60, а то й до всіх 70 відсотків? Коли б такий подорожній скоро після цього побував би ще і на Україні, то він відразу переконався б, що ніякого повстання, ніякого заворушення на Україні нема. Але тоді б у нього виникло нове питання: чому в містах України так рідко чути українську мову і чому так густо чути її в таборах для політв'язнів?» *Цитата з заяви Михайла Масютка, яку в 1976 р. цитувала Українська Гельсінкська Група у своєму «Меморандумі № 1»*

« **1 березня 1980 року** біля кучинського табору суворого режиму відкрилася «дільниця особливого режиму», куди були переведені 32 в'язні (один у дорозі помер) табору особливого режиму №1 «Дубравлагу». Тут у найжорстокішій ізоляції й вкрай тяжких умовах утримувалися ув'язнені, визнані ОНР – «особливо небезпечними рецидивістами», тобто особи, повторно засуджені за «особливо небезпечні державні злочини».

За даними пермського Меморіального центру вивчення політичних репресій, через дільницю особливого режиму пройшло 57 ув'язнених, семеро з них, у т.ч. Олекса **Тихий**, Юрій **Литвин**, Валерій **Марченко** і Василь **Стус**, – загинули.

З лютого 1987 починається звільнення політв'язнів Мордовських і Пермських таборів через «помилування». Вимагали написати хоч якусь заяву . Ніхто з особливого режиму такої заяви не подав. Однак до осені 1988 цей процес в основному був закінчений. Останні в'язні, які мали крім антирадянської ще якусь статтю, вийшли на волю в **1991 році.**» *Василь Овсієнко, багаторічний політв'язень радянських часів.*

Нині в Україні створений Національний банк жертв політичних репресій. Його наповнення здійснюється на основі архівно-слідчих справ, які зберігаються у Галузевому державному архіві Служби безпеки України, обласних державних архівах.

Режим доступу: <http://www.reabit.org.ua/nbr/>

Головна редакційна колегія науково-документальної серії книг
«Реабітовані історією»

Інститут історії України НАН України | Служба безпеки України | Український інститут національної пам'яті | Українське культуросвітницьке тов-во «Меморіал» ім. В. Стуса | Національна спілка краєзнавців України

WWW REABIT ORG UA | [Національний банк репресованих](#)

Про нас | **Національний банк репресованих**

Новини | Всього записів в базі даних: **207962**

«Реабітовані історією» | Журнал «З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ» | **Національний банк репресованих** | Інші видання | Демонстраційний зал

Пошук

Вибірка за алфавітом | Вибірка за місцем народження | Вибірка за місцем проживання | Повнотекстовий пошук | Розширений пошук

А Б В Г Г Д Е Є Ж З И І Й К Л
М Н О П Р С Т У Ф Х Ц Ч Ш Щ Ю Я

Знайдено: **4917**

▲ Прізвище	Ім'я	По-батькові	Р/н	Місце народження	Місце проживання
А-ЛИН-ЧАН	Алексей	Лі-Він-Чакович	1998	Київ	Черкаська обл.

Ми повинні не тільки пам'ятати про минуле, але й не повторювати трагедії минулих поколінь.

**Підготувала Гулик І. В.,
завідувач сектору
наукової бібліотеки**